

הניתוח והסיכום ממערכי השיעור לשירת חמי הביניים

כתב וערך: המורה אלי פורה

שחר אבקשך / רבי שלמה אבן-גבירול

1. שחר אבקשך, צורי ומשגבי / אערך לפניך שחרי וגם ערבי.
2. לפני גדלתך אעמד ואבהל / כי עינך תראה כל מחשבות לבי.
3. מה זה אשר יוכל הלב והלשון / לעשות ומה פת רוחי בתוך קרבי?
4. הנה לך תיטב זמרת אנוש על כן / אודך בעוד תהיה נשמת אלוהי בי!

הקדמה:

סוג השיר: שיר קודש – פיוט מן הסוג "רשות לנשמת". ולמה הכוונה? בחגים ובשבתות החזן בבית-הכנסת מבקש מן המתפללים רשות להוסיף קטעי שירה (פיוטים) לתפילה. פיוט זה נוסף לתפילה המתחילה במלים "נשמת כל חי תהלל את שמך".

מבנה השיר:

- חלק ראשון: בית 1 – הצהרה הקובעת את עמידתו של אדם לנוכח אלוהיו מן הבוקר עד הערב.
- חלק שני: בתים 2 ו-3 – המתארות את גדולת ה', לעומת אפסות האדם.
- חלק שלישי: בית אחרון – תיאור הדרך היחידה "לתקשר" עם ה', באמצעות התפילה.
3. כינויי ה': צורי=סלעי (מגני הפיזי); משגבי=מעוזי (מחסי הרוחני)

טור א' (בית 1):

שחר אבקשך, צורי ומשגבי / אערך לפניך שחרי וגם ערבי.

בטור זה נמצא את תפארת הפתיחה: בשורת הפתיחה יש חריזה פנימית בין שני החלקים (משגבי-ערבי); בה גם מנוסח הנושא המרכזי של הפיוט – המאמין מתפלל לה' מן השחר עד הערב הוא מתפלל לה'. שני החלקים של אותו רעיון קשורים בקשר של סיבה ותוצאה: כיוון שאתה ה' מחסי ומגני, אני מבקש את קרבתך מן הבוקר עד הערב.

טור ב' (בית 2):

לפני גדלתך אעמד ואבהל / כי עינך תראה כל מחשבות לבי.

כאמור, בטור זה המשורר יוצר ניגוד חריף בתיאור חריף ובולט בין גדולתו של האל, לעומת אפסות של האדם. הניגוד הזה והעצום יוצר במשורר פחד ובהלה. ולא רק בשל הניגוד בין אפסות האדם לגולת האלוהים אלא בעיקר כי הוא ההשגחה העליונה; רואה כול ויודע כול. האל חודר מחשבות לב וכליות. שיבוץ כפוי מירמיהו פרק י"א פסוק 20: "ויהיה צבאות שפוט צדק, בון

כליות ולב; אראה נקמתך מהם, כי אליך גליתי את-ריבי."

טור ג' (בית 3):

מִהַ זֶה אֲשֶׁר יוּכַל הַלֵּב וְהַלְשׁוֹן / לַעֲשׂוֹת וּמָה לֵּחַ רוּחִי בְּתוֹךְ קַרְבִּי?

גם בטור זה מעמיד המשורר את גדולתו של האל למול קטנותו של האדם. הלב והלשון, שהם האיברים החיוניים ביותר של האדם להתקיים במובן הרוחני שלו. מה יוכל האדם לעשות באמצעות שכלו, לשונו ורוחו, על מנת להתקרב ולו מעט אל האל? – הדובר מפרט את כל היכולות אשר יכנן לאחד, על מנת להראות עד כמה הוא מוגבל, לעומת האל.

טור ד' (בית 4):

הַיְהוָה לֵךְ תִּיטֵב זְמַרְתָּ אֲנוּשׁ עַל כֵּן / אֲוֹרֵךְ בְּעוֹד תִּהְיֶה נְשָׁמַת אֱלֹהֵי בִי!

מכאן נותר לאדם רק ההתקרבות לאלוהים, באמצעות התפילה אליו ולשבח אותו. תיאור הדרך היחידה "לתקשר" עם ה', באמצעות התפילה. התפילה וההודיה "לזמר שמך עליון". ככתוב בתהילים פרק ז' פסוק 18: "אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ; וְאֶמְרָה, שֵׁם-יְהוָה עֲלִיּוֹן." אחת התפיסות המקובלות ביהדות שכול מטרת האדם בעולם הזה לעלות בספרות העליונות ובמעגלים הגבוהים כדי להגיע לרמות הגבוהות של קרבה לאלוהים.

דרכי העיצוב בשיר: (עיצוב – ראה לעיל במושגים לשירת ימה"ב עמוד 8).

- א. אקרוסטיכון: האותיות הראשונות של כל השורות מרכיבות ביחד את המלה "שלמה" - שמו הפרטי של המשורר שלמה אבן-גבירול. דרכם של המשוררים לחתום על השיריהם, כיוון שהפיוטים נכתבו, בדרך כלל, בעילום שם.
- ב. מטונימיות: לאדם: הלב (שכלו), הלשון (שפתו ותפילתו), רוחי (רגשותיי) לאלוהים: עינד (שימוש במטונימיה זו, המאניש את אלוהים, בא להוכיח עד כמה יכולתנו לתאר ולדמיין לעצמינו את הלוהים מוגבלת).
- ג. תקבולות ניוודיות בין שני חלקי השורה בבית 1 ו 2: וכן בבית 1: "שחר אבקשך צורי ומשגבי, / אערוד לפניך שחרי וגם ערבי" ("בבוקר של יום אבקש את קירבתך, אולים, שהרי אתה מחסי ומגני. אבקש את קרבתך בתפילה שחרית וערבית שאני נושא לפניך") בבית 2: "לפני גדולתך אעמוד ואבהל, / כי עינד תראה כל מחשבות לבי"
- ד. 8. שימוש בשאלה רטורית בבית 3: הדובר שואל את עצמו האם יש דרך "להתקרב" אל ה'. זאת אחרי שהראה שאלוהים גדול עד אינסוף, לעומת האדם הקטן עד אינסוף. בשורה המסיימת את השיר הוא עונה על שאלה זו בחיוב.
- ה. שיבוצים מספר ירמיהו, ומתהילים

תפארת החתימה: השיבוץ מתהילים לשם הדגשה על הקרבה והדבקות של המשורר באמונתו לאל, ע"י ההבלטה של הסיומת בסימן קריאה! כסיכום: למרות הפער האינסופי בין אלוהים לאדם, יש לאדם דרך להתקרב אליו, וזאת באמצעות התפילה, איך מצטייר הדובר בשיר זה: כפי שמקובל בשירת קודש (פיוטים) הדובר איננו אדם ייחודי, אלא נציג כללי של כל ציבור המתפללים. לכן הוא מבטא את רחשי לבו הטיפוסיים של היהודי המאמין. הגישה שלו כלפי ה' גם היא טיפוסית: אמונתו שלמה ולא מעוררת, והוא מהלל את גדולתו של הבורא בשיר.